

**ПОРЯДОК ВИДАЧІ СВІДОЦТВА ПРО ПРАВО НА СПАДЩИНУ:
ТЕОРІЯ, ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ ТА СУДОВА ПРАКТИКА**

У статті досліджено законодавство України щодо видачі нотаріусом свідоцтва про право на спадщину. Проаналізовано наукові висновки щодо підстав, порядку та суб'єктів вчинення нотаріальної дії щодо видачі свідоцтва про право на спадщину в Україні. Розроблено теоретичну модель видачі свідоцтва про право на спадщину. Здійснено аналіз судової практики. Сформульовано пропозиції щодо вдосконалення спадкового законодавства України.

Ключові слова: *спадкування, спадкове право, спадкові відносини, нотаріальні процес, нотаріальний акт.*

В статье исследовано законодательство Украины относительно выдачи нотариусом свидетельства о праве на наследство. Проанализированы научные выводы относительно оснований, порядка и субъектов совершения нотариального действия по выдаче свидетельства о праве на наследство в Украине. Разработана теоретическая модель выдачи свидетельства о праве на наследство. Осуществлен анализ судебной практики. Сформулированы предложения по совершенствованию наследственного законодательства Украины.

Ключевые слова: *наследование, наследственное право, наследственные отношения, нотариальные процесс, нотариальный акт.*

The article deals with the legislation of Ukraine concerning the issuance of the certificate of the right to inheritance by the notary. The scientific conclusions regarding the grounds, order and subjects of the notarial act on the issuance of the certificate of the right to inherit in Ukraine have been analyzed. A theoretical model of the issuance of the certificate of the right to inheritance has been developed. The analysis of judicial practice has been carried out. Proposals on improvement of inherited legislation of Ukraine are formulated.

Key words: *inheritance, inheritance law, inheritance relations, notarial process, notarial act.*

Вступ. У теорії нотаріального процесу під час класифікації нотаріальних проваджень більшість учених виділяють в окрему групу нотаріальні провадження у сфері спадкування, або нотаріальні провадження, пов'язані з видачею свідоцтва про право на спадщину [1, с. 169, 181]. Крім того, як слушно доводять дослідники, зазначені нотаріальні провадження належать до нотаріальних проваджень, які мають тривалий період розгляду (інколи тривають роками, адже кінцевий термін видачі свідоцтва про спадщину не визначено законом України) та найвищий рівень складності, оскільки охоплюють відносини, пов'язані з оформленням права на спадщину, яка може складатись із рухомого та/або нерухомого майна, бути обтяженою іноземним елементом тощо. Отже, ці та інші обставини вказують на актуальність дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є розкриття теоретичної моделі нотаріального провадження щодо видачі свідоцтва про права на спадщину.

Ступінь розробленості проблеми. Фундаментом для правової доктрини є праці українських учених, у яких досліджуються проблеми та окреслюються перспективи розвитку спадкового права й законодавства України. Зокрема, можна згадати роботи М. Бондаревої, В. Баранкової,

Ю. Заїки, Л. Гріненко, В. Косака, В. Комарова, О. Кармази, Л. Козловської, Р. Майданика, О. Печеного, З. Ромовської, Є. Рябокonia, Т. Федоренко, С. Фурси, Є. Фурси, Є. Харитонova та інших авторів. Водночас для розвитку правової доктрини комплексного дослідження сучасних проблем спадкового права крізь призму порядку вчинення нотаріальних дій бракує.

Результати дослідження. Відповідно до узагальнення нотаріальної практики, здійсненої в Тернопільській області впродовж 2015 р., та станом на 1 січня 2016 р. нотаріусами області заведено 12 598 спадкових справ, у тому числі 7 625 спадкових справ заведено державними нотаріусами, 4 973 справи – приватними нотаріусами. Також нотаріусами області видано 21 786 свідоцтв про право на спадщину, при цьому за законом – 10 879 свідоцтв (державними нотаріусами – 6 935, приватними нотаріусами – 3 944), за заповітом – 10 907 свідоцтв (державними нотаріусами – 6 838, приватними нотаріусами – 4 069). Нотаріусами області видано 291 свідоцтво про право на спадщину на ім'я малолітніх осіб та неповнолітніх осіб (державними нотаріусами – 212, приватними нотаріусами – 79). Свідоцтва про право на спадщину, видані державними нотаріусами області, недійсними в судовому порядку не визнавалися, лише 3 свідоцтва визнані частково недійсними, проте це не було пов'язано з порушенням законодавства з боку нотаріусів [2]. Тобто нотаріальні провадження щодо видачі свідоцтва про право на спадщину є поширеними провадженнями, які здійснюються відповідно до ст. 34 Закону України «Про нотаріат» як державні, так і приватні нотаріуси в порядку, межах і в строки, встановлені Законом України «Про нотаріат».

Аналіз Закону України «Про нотаріат» дав змогу дійти висновку, що нотаріальні провадження з видачі свідоцтва про право на спадщину на території України ведуть не лише державні та приватні нотаріуси, а й посадові особи органів місцевого самоврядування. Так, ст. 37 цього закону передбачено, що в сільських населених пунктах посадові особи органу місцевого самоврядування вчиняють, зокрема, таку нотаріальну дію, як видача свідоцтва про право на спадщину. Не акцентуючи увагу на проблемах, що виникають у посадових осіб під час видачі свідоцтва про право на спадщину, зазначимо, що ми підтримуємо українських науковців, які розкривають не тільки позитивні, а й проблемні аспекти застосування на практиці норм ст. 37 Закону України «Про нотаріат» [3]. За межами території України нотаріальні провадження, пов'язані з видачею свідоцтва про право на спадщину громадянам України, відповідно до ст. 38 Закону України «Про нотаріат» ведуть посадові особи консульських установ України.

Звертаємо увагу на те, що на території України до 2008 р. тільки державні нотаріуси мали право вести зазначені нотаріальні провадження, а з 2008 р. це право надано також приватним нотаріусам. До 2017 р. в Україні ведення спадкових справ та видача свідоцтва про право на спадщину перебували у виключній підсудності нотаріусів. Водночас із 1 січня 2017 р. ст. 37 Закону України «Про нотаріат» було зміно підсудність. Відтак у сільських населених пунктах нотаріальні провадження в порядку, спосіб і в межах, визначених цим законом, вчиняють посадові особи органів місцевого самоврядування.

Отже, у теорії нотаріального процесу за територіальною ознакою нотаріальні провадження з видачі свідоцтва про право на спадщину доцільно поділяти на нотаріальні провадження, які здійснюються на території України, та нотаріальні провадження, які здійснюються щодо громадян України за кордоном.

Акцентуємо увагу на тому, що Закон України «Про нотаріат», як і будь-який інший закон України, не використовує правову конструкцію «нотаріальне провадження з видачі свідоцтва про право на спадщину», ця дефініція є науковим доробком, який вживається лише в доктрині та інколи в нотаріальній практиці. На нашу думку, у майбутньому варто було б прийняти окремий закон, який охопив би процесуальні норми нотаріального процесу та, можливо, використав би запропоновану вченими дефініцію.

Загальновідомо, що підстави, порядок і межі здійснення досліджуваних нотаріальних проваджень визначено національним законодавством України та чинними міжнародними договорами України [4].

Так, до національного законодавства України належать Конституція України, закони України «Про нотаріат», «Про міжнародне приватне право», «Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції», «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», Цивільний кодекс України, Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами в Україні, затверджений Наказом Міністерства юстиції України від 22 лютого 2012 р., Порядок вчинення нотаріальних дій посадовими особами органів місцевого самоврядування, затверджений Наказом Міністерства юстиції України від 11 листопада 2011 р., Положення про порядок учинення нотаріальних дій в дипломатичних представництвах та кон-

сультських установах України, затверджене Наказом Міністерства юстиції України та Міністерства закордонних справ України від 27 грудня 2004 р., тощо.

До чинних міжнародних договорів України належать, наприклад, двосторонні міжнародні договори України у сфері правових відносин із цивільних і сімейних справ із Польщею (ст. ст. 36–41), Чехією (ст. ст. 37–47), Македонією (ст. ст. 33–40), Латвією (ст. ст. 36–41), В'єтнамом (ст. ст. 34–39) та іншими державами.

Беручи до уваги теоретичну модель нотаріального провадження, запропоновану С. Фурсою і Є. Фурсою та підтриману М. Бондаревою, О. Кармазою, а також іншими вченими, зазначимо, що нотаріальне провадження з видачі свідоцтва про право на спадщину складається з декількох стадій, є багатоетапним, одно-, дво- чи багатосуб'єктним провадженням, а також належить до довготривалих проваджень (не може становити менше 6 місяців із моменту відкриття спадщини, а кінцевий термін законом не визначено).

Так, відкриття провадження з видачі свідоцтва про право на спадщину тісно пов'язане з відкриттям спадщини та заведенням нотаріусом спадкової справи на підставі поданої спадкоємцями письмової заяви. Відповідно до ст. 66 Закону України «Про нотаріат» на майно, що переходить за правом спадкоємства до спадкоємців чи держави, нотаріусом або в сільських населених пунктах посадовою особою органу місцевого самоврядування, яка вчиняє нотаріальні дії, за місцем відкриття спадщини видається свідоцтво про право на спадщину.

Статтею 67 Закону України «Про нотаріат» встановлено, що свідоцтво про право на спадщину видається за письмовою заявою спадкоємців, які прийняли спадщину в порядку, встановленому цивільним законодавством, на ім'я всіх спадкоємців або за їх бажанням кожному з них окремо. Спадкоємці, які пропустили строк для прийняття спадщини, можуть бути за згодою всіх інших спадкоємців, які прийняли спадщину, включені до свідоцтва про право на спадщину як такі, що прийняли спадщину. Така згода спадкоємців повинна бути викладена в письмовій формі та подана нотаріусу або посадовій особі органу місцевого самоврядування до видачі свідоцтва про право на спадщину.

Тобто в разі, коли нотаріальне провадження вже відкрите, наприклад, на підставі заяви про прийняття спадщини, для видачі свідоцтва про право на спадщину спадкоємцям необхідно подати окрему заяву про видачу свідоцтва про право на спадщину після закінчення шестимісячного строку для прийняття спадщини. Таким чином, нотаріальне провадження складається з взаємопов'язаних та взаємообумовлених законом процесуальних дій суб'єктів нотаріального процесу, тобто є багатоетапним.

Важливо також зазначити, що строк подачі заяви про видачу свідоцтва про право на спадщину, на відміну від заяви про прийняття спадщини або заяви про відмову від спадщини (упродовж 6 місяців із моменту відкриття спадщини), законом не зумовлюється, однак українське законодавство містить імперативний припис – після закінчення 6 місяців із дня відкриття спадщини, а у випадках, передбачених ч. 2 ст. 1270 та ст. 1276 Цивільного кодексу України, – не раніше зазначених у цих статтях строків (ст. 67 Закону України «Про нотаріат»).

Варто зазначити, що в Казахстані (ст. 1073 Цивільного кодексу) та Грузії (ст. 1500 Цивільного кодексу), а також в інших іноземних державах, на відміну від України, свідоцтво про право на спадщину може бути видане спадкоємцям до закінчення 6 місяців, встановлених для відкриття спадщини, у випадку, коли нотаріус має достатньо доказів того, що, крім осіб-спадкоємців, які звернулися із заявою про отримання свідоцтва, інших спадкоємців немає. На нашу думку, подібну норму може бути внесено також до Цивільного кодексу України за умови, що нотаріус матиме достатньо доказів, які свідчать про право на спадщину за спадкоємцем та про відсутність спору про право на проживання між спадкоємцями. Тобто пропонуємо ввести дострокове закриття нотаріального провадження з видачі свідоцтва про право на спадщину у випадках, визначених законом, за умови достатності, незаперечності й обґрунтованості доказів у спадковій справі.

Наступна стадія провадження – підготовка до вчинення нотаріальних дій із видачі свідоцтва про право на спадщину. На цій стадії нотаріус зобов'язаний встановити умови вчинення провадження та прийняти рішення про можливість вчинення або відмову у вчиненні нотаріального провадження.

Так, наприклад, ст. 68 Закону України «Про нотаріат» встановлено, що нотаріус або в сільських населених пунктах посадова особа відповідного органу місцевого самоврядування, уповноважена на вчинення нотаріальних дій, під час видачі свідоцтва про право на спадщину за законом перевіряє факт смерті спадкодавця, час і місце відкриття спадщини, наявність підстав для закликання до спадкоємства за законом осіб, які подали заяву про видачу свідоцтва, та склад спадкового майна.

Крім того, системний аналіз наукових досліджень, а також норм законодавства у сфері нотаріату дає можливість дійти висновку про те, що нотаріальне провадження з видачі свідоцтва про право на спадщину може бути зупинене до вирішення справи в суді та набрання чинності рішенням суду тощо. У такому разі нотаріусу доцільно прийняти вмотивоване письмове рішення про зупинення або відкладення нотаріального провадження, вказавши строки й підстави зупинення чи відкладення провадження.

Останньою стадією провадження є видача нотаріального акта – свідоцтва про право на спадщину за законом та/або свідоцтва про право на спадщину за заповітом. Крім того, у разі, коли до складу спадщини входить нерухоме майно, нотаріус вчиняє адміністративні дії щодо державної реєстрації прав на нерухоме майно. Однак, на нашу думку, це адміністративне провадження, яке слідує за нотаріальним провадженням і тісно з ним пов'язане. Варто вказати на те, що в науковій літературі також звертається увага на різну правову природу цих проваджень [5].

Зауважимо, що в правовій науці бракує єдності стосовно юридичної природи свідоцтва про право на спадщину. Так, Ф. Медвідь, В. Усенко та Я. Медвідь вважають, що свідоцтво не створює жодних нових прав у спадкоємців на майно, а тільки підтверджує вже існуюче право на нього, оскільки право на спадкове майно в них виникає з моменту відкриття спадщини [6, с. 113]. М. Бондарева доводить, що свідоцтво про право на спадщину є актом державного управління; легітимацийним, правостановлюючим і правопідтверджуючим документом, що існує у визначеній законом формі (нотаріальний акт); засобом охорони цивільних прав осіб; юридичним фактом; правоперетворюючим або правоприпиняючим актом [7, с. 124–126]. Тобто свідоцтво про право на спадщину як нотаріальний акт має юридичну силу та зумовлює правові наслідки.

Свідоцтво визнається недійсним за рішенням суду у випадках, визначених законом (ст. 1301 Цивільного кодексу України). Такі випадки, на жаль, є непоодинокими [8].

Висновки. Для відкриття нотаріального провадження з видачі свідоцтва про право на спадщину законом встановлено договірну територіальну компетенцію, якщо це не стосується вчинення нотаріальних дій у сфері спадкування в органах місцевого самоврядування або за кордоном. Ведення провадження здійснюється лише в порядку, межах та в спосіб, встановлені законом. Законом визначається коло заявників – суб'єктів, на підставі звернення яких може бути відкрито провадження, а також встановлюється обов'язковий суб'єкт ведення таких проваджень (нотаріус тощо). Ця група нотаріальних проваджень характеризується багатоетапністю та має три стадії провадження.

Список використаних джерел:

1. Кармаза О. Концепції охорони та захисту житлових прав в Україні: матеріальний та процесуальний аспекти: монографія. Миронівка: ПрАТ «Миронівська друкарня», 2013. 400 с.
2. Узагальнення нотаріальної практики у Тернопільській області щодо дотримання нотаріусами законодавства з видачі свідоцтва про право на спадщину. URL: <http://terjust.gov.ua/wp-content/uploads/2016/05/Узагальнення-спадщина.doc>.
3. Кармаза О. Особливості оформлення прав на спадщину в органах місцевого самоврядування: проблеми застосування норм закону. Право і суспільство. 2015. № 1. С. 75–80.
4. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/rada>.
5. Кармаза О. Державна реєстрація прав на житло та їх обтяжень нотаріусами в Україні. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2012. № 9. С. 16–20.
6. Медвідь Ф., Усенко В., Медвідь Я. Нотаріальний процес в Україні: навч. посібник. К.: Атіка, 2006. 324 с.
7. Бондарева М. Сутність свідоцтва про право на спадщину. Часопис Київського університету права. 2011. № 2. С. 124–126.
8. Єдиний державний реєстр судових рішень України. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Page/1>.